

ИСЛАМ ДІНІНІҢ ТАРАЛУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кіріспе

Қазіргі кезеңде әлемде дінмен байланысты жағдай ушығып тұрғаны белгілі. Бұл, әсіресе, Таяу Шығыстағы мұсылман мемлекеттерінің жағдайы мен ислам атын жамылған ұйымдардың террорлық әрекеттерімен тығыз байланысты. Қоғамдағы әлеуметтік теңсіздік, мәдени оқшаулану, діни сауатсыздық және т.б. көптеген мәселелер ұлтаралық және конфессияаралық қақтығыстардың туындауына себеп болып отыр. Қоғамдағы мұндай жағдай түрлі топтар арасында экстремистік көңіл-күйлердің пайда болуы мен радикалдануына ықпал етуде. Биыл әлемнің түрлі елдерінде Францияда, Германияда, Египетте, Түркияда және еліміздің Ақтөбе мен Алматы қалаларында болған террорлық әрекеттер де жоғарыда аталған мәселелер салдарынан болып отырғаны белгілі.

Бүгінгі таңда, әлем елдерінде бір жағынан исламды қабылдау «сәнге» айналса, екінші жағынан исламофобиялық көріністер белең алуда. Қоғам исламға қатысты екі өзара бітіспес жаққа бөлінді. Адамдардың бір бөлігі үшін ислам – үрей мен қорқыныш ошағы болса, екінші бөлігі исламның өзге сенімдерден артықшылығын дәлелдеуге және оны әлем алдында ақтап алуға тырысуда. Осы аталған екі жақты өзара бітістіру әлем ғалымдары мен дінбасылары, әсіресе дінтанушылардың міндеті деген ойдамыз. Сол себепті исламды, оның ішінде исламдандыру үдерісін зерттеу қазіргі уақытта исламға қатысты қалыптасқан жаңсақ пікірлер мен көзқарастардың ара-жігін ашуға мүмкіндік береді деген ойдамыз. Исламдандыру дегеніміз не? Ислам дінінің таралу тарихы қандай? Дін таратудағы Мұхаммед пайғамбардың рөлі қандай? Ислам миссионерлік дін бе? Дағуат дегеніміз не? деген сияқты көптеген сұрақтарға мақала барысында жауап беруге тырыстық.

Негізгі бөлім

Мұхаммед пайғамбар өмірі – исламның таралуының негізі ретінде

Ислам – әлемдік діндердің ішінде жас саналғанымен, бірнеше ғасырлық тарихы бар, таралу аймағына қарай өзіндік

ерекшелігі бар дін. Ислам діні ұстанушыларының саны жағынан христиан дінінен кейінгі екінші орынды иеленеді. Және бұл көрсеткіш жыл санап артып келеді. Рев зерттеу орталығының әлем діндерінің болашағы жөнінде жүргізген болжамына сәйкес, ислам 2070 жылы христиан дінімен теңесіп, 2100 жылға қарай алғашқы орынға шығады. Орталық есебі бойынша христиандар да өз өсімін жалғастыра береді, бірақ бұл үдеріс өте баяу жүреді. Ал мұсылмандар санының өсуі демографиялық жағдайлармен, исламдандыру және исламның қайта жаңғыруы сияқты үдерістермен байланысты болады деген болжам жасайды [1].

Араб жартыаралында пайда болған ислам діні ерекше тұлға Мұхаммед пайғамбардың өмірімен тығыз байланысты. Тарихи деректерден, жазба мәліметтерден Мұхаммед пайғамбардың өмірде өте қарапайым, кішіпейіл, ерекше көркем мінезді, адамдарға жайлы болғаны туралы белгілі. Оның осы өнегелі мінезі туралы көзін көрген шәкірттерінің хадистері тәлім-тәрбиелік мәні зор әңгімелер мен көркем сөз туындыларына арқау болып, мұсылмандық әдепті, жалпы адам әдебін бағалаудың бір нормасына айналды. Мұхаммед пайғамбар адамдарды өз дініне тарта жүріп, адамзат қауымдастығының жаңа түрін қалыптастырды. Адамдар рухани туыстық принципі тұрғысынан бірігетін болды. Ол исламның «үммет» ұғымында көрініс беретін мүлде жаңа әлеуметтік байланыстар түрі жөніндегі түсінікті әкелді.

Мұхаммед пайғамбар дінді насихаттай бастағанда, оның жақындары, оның ішінде әйелдер қауымы оған өте көп қолдау көрсеткен. Айталық, Хадишаның исламды алғаш болып қабылдап, бүкіл байлығын дін жолында сарп еткені белгілі. Пайғамбардың әйелі Хадиша мұсылман болған соң, кейін қыздары Рукия, Зейнеп, Үммү Күлсім және Фатима да Ислам дінін қабылдаған [2]. Хадишадан кейін исламды қабылдаған алғашқы мұсылмандар Зайд Ибн Хариса, Мұхаммедтің ағасының баласы Әли ибн Әбу Талиб және досы Әбу Бәкір екендігі белгілі. Кейіннен олардың қатары көбейіп Осман ибн Аффан, Зубайр ибн Аввам, Әбд-ар-Рахмен ибн Ауф, Саад ибн Әбу Уақас және Тәлха ибн Убайдулла сияқты ислам тарихында өшпес із қалдырған тұлғалармен толықты. Әйтсе де, алғашқы кезеңде Мұхаммед пайғамбар жаңа дінді ашық насихаттамады. Исламдағы құпия дағуат ісі үш жылға жалғасты. Үш жылдан кейін Мұхаммед пайғамбар мен оның ізбасарларының ислам дінін қабылдауға ашық түрде шақырған

уағыз-насихаттар кезеңі басталды. Мұхаммед уағыздарында дәстүрлі араб құдайларынан бас тартуға, қоғамдағы пұтқа табынушылықтан құтылуға шақырды. Бұл, әрине, ескілікті көксеген тайпаларға ұнамады. Олар Мұхаммед пен оның ізбасарларын қуғын-сүргінге ұшыратты. Әйткенмен де пайғамбарлық миссияның алтыншы жылына аяқ басқан шақта Меккедегі мұсылмандар саны көбейіп, ислам идеялары кеңінен таралып, мұсылмандар қоғамдағы саяси күш ретінде алға шықты. Әйелі Хадиша және исламды қабылдамаса да Мұхаммедке қолдау көрсеткен ағасы Әбу Талибтың өлімінен кейін, құрайыш тайпасынан қағажу көрген Мұхаммед пайғамбар және оның жақтастары Меккеден Ясрибке (Мәдинаға) қоныс аударды. Осы қоныс аудару оқиғасы мұсылмандар күнтізбесі – хижраның пайда болуына себеп болды. Ясрибте (Мәдинада) Мұхаммед қарапайым уағыздаушыдан қауымның саяси басшысына айналды [3]. Осы кезеңде алғашқы мұсылман мемлекетінің негізі қаланып, алғашқы мешіт салынды.

Жалпы алғанда, Мұхаммедтің өмірі арқылы исламның пайда болу, қалыптасу және таралу тарихын көруге болады. Себебі, Мұхаммедке алғашқы уахи жіберілген уақыттан бастап, ол дүниеден өткенге дейінгі аралықта исламның қоғам өмірінде маңызды орынға ие болғанын көреміз. Құран аяттарының меккелік және мәдиналық болып бөлінуінің өзі, Мұхаммед пайғамбардың қоғам өмірінде рөлінің өзгеруімен тығыз байланысты. Өйткені, меккелік аяттарда бір Аллаға табыну, ислам дінінің негіздері айтылса, мәдиналық аяттарда мұсылмандық қауым, отбасы ішіндегі тәртіп және өзге дінді (иудаизм және христиан) ұстанғандарға қатынас мәселесі қозғалады. Яғни жаңа мемлекет құрылу барысында туындаған сұрақтарға жауап беріліп, ислам бүкіл адамзатқа жіберілген ең соңғы, әрі ақиқат дін ретінде танылып, мұсылмандар сенімінің негізіне айналды.

Ислам дінінің тарихы түрлі әлем елдерінде іргелі зерттеулердің негізгі тақырыбына арқау болғаны белгілі. Ислам діні алғашқы кезде сенушілердің санын арттыру бойынша христиандықтың қарсыласы ретінде оның осал тұстарын табу мақсатымен зерттелді. Исламның қасиетті кітабы Құранды алғашында латын, кейіннен Еуропа тілдеріне (ағылшын, француз, итальян және т.б.) аудару арқылы зерттеулер жүргізіле бастады. Ал, Ресей империясының отарлау саясаты кезінде, ислам діні ерекше ыждағаттылықпен зерттелгені бәрімізге белгілі.

Қазан қаласындағы рухани семинариясының миссионерлік мұсылмандыққа қарсы бөлімі болғаны белгілі. Оның студенттерінің 1873-1894 жж. аралығында исламға қатысты жүргізген зерттеулері жарияланған «Миссионерлік мұсылмандыққа қарсы жинақ» атты мерзімдік басылымының жарық көруі – патшалық Ресейдің қол астындағы халықтарға қатысты рухани отарлау саясатын жүргізгендігін көрсетеді [4].

Кейіннен, XIX ғасырда дінтану ғылымының пайда болуымен байланысты, исламға қатысты ғылыми, объективті зерттеулер жүргізіле бастады. Бұған мысал ретінде дінтану ғылымының негізін салушылардың бірі М. Мюллердің «Кімде-кім бір дінді ғана білсе, ол ешбірін білмейді» деген қанатты сөзін келтіруге болады [5]. Осы уақыттан бастап батыс және Ресей университеттерінде исламтануға, шығыстануға арналған бөлімдер ашылып, ислам діні арнайы зерттеу пәніне айналды.

XX ғасырда исламның тарихы мен оның таралуы көптеген батыс және кеңестік дәуір ғалымдарының еңбектерінде зерттелді. Олардың ішінде батыс ғалымдары А. Массе, Б. Льюис, Т. Арнольд, Р. Итон, Дж. Эддисон, Г.Э. фон Грюннебаум және ресейлік зерттеушілер В. Бартольд, И.П. Петрушевский, О.Г. Большаков, С.М. Прозоров, А.Б. Халидов сияқты көптеген ғалымдар бар.

Еліміздің тарихындағы исламның таралуы мен алатын орны жөнінде Ш. Уәлихановтың «О мусульманстве степи» еңбегінен бастау алған зерттеулер, кеңестік дәуірде жалғасын тауып, тәуелсіз Қазақстан тарихында қаншама диссертациялардың жазылуына себеп болды. Қазақ даласына исламның таралуы жөнінде Н. Нұртазина, А. Сұлтанғалиева, В. Басилов, А. Избаиров, А. Тасмағамбетов, А. Нұрғалиева, Г. Мұхтарова сияқты тағы да басқа ғалымдардың еңбектерін айтуға болады.

Исламдандыру термині мен теориялары

Бүгінгі таңда ислам әлемнің көптеген елдерінде таралып, сенушілердің саны артып, осыған байланысты «исламдандыру» және исламның қайта жаңғыруы («реисламизация») сияқты ұғымдар пайда болды. Сонымен қатар, дәстүрлі христиандық болып саналатын аймақтарда да ислам кеңінен таралды. Соның нәтижесінде еуроислам термині алға шықты. Бұл өз кезегінде әлемдік деңгейде ислам феноменінің туындауына себеп болды.

Исламдандыру ұғымының сөздіктердегі мағынасына көз жүгіртсек, алғашында исламдандыру – мұсылман мемлекетінің басқа елді

жаулап алуы нәтижесінде немесе дін таратушылар арқылы исламды қабылдауы делінсе, бүгінгі таңда дәстүрлі мұсылман емес ортада исламның таралуын білдіреді [6]. Сонымен бірге, батыс сөздіктерінде, исламдандыру ұғымы бір конфессиядан басқаға ауысу мағынасынан бөлек, мұсылман қауымындағы рәсімдер мен ритуалдарды орындаудағы қатандықтың күшеюі дегенді білдіреді. Осы тұста реисламдандыру, яғни «исламды жаңғырту» ұғымы пайда болады. Бұл әсіресе, дәстүрлі мұсылман мемлекеттерінде немесе мұсылман қауымдарында жаңа қоғамдық сананың қалыптасуы және исламның рөлінің артуымен сипатталады. Дегенмен, қазіргі уақытта орын алған исламдандыру ұғымына нақты анықтама беру аса қиын. Себебі, қазіргі уақытта Таяу Шығыстағы жағдаймен байланысты исламды саясиландыру үдерісі белең алды.

Исламдандыру және реисламдандыру терминдеріне анықтама берудің қиындығы жөнінде ресейлік ғалым А. Садыхова «Трансформация значений терминов «исламизация» и «реисламизация» в контексте современных социально-политических процессов» атты мақаласында атап көрсетеді. Оның пікірінше, бастапқыда, батыс және ресейлік шығыстану ғылымында, исламдандыру мұсылмандар жаулап алған мемлекеттердегі халықтардың исламды қабылдауы (ерікті немесе еріксіз түрде) деп түсіндірілді. Яғни исламдандыру христиандандыруға ұқсас үдеріс ретінде қарастырылды. Дегенмен, соңғы уақытта исламдандыру және реисламдандыру терминдері халықаралық саяси үдерістердің шиеленуіне байланысты мемлекеттіліктің зайырлы жолын таңдап алған мұсылман мемлекеттерінің қоғамдық өмірі мен мемлекеттік саясатына исламның ықпалының күшеюі үдерісі мағынасында қолданыла бастады [7].

Исламдандыру үдерісіне қатысты батыс ғылымында бірнеше теория бар. Ислам дінінің таралуын түсіндіруге бағытталған алғашқы теория «қылыш теориясы» болды. Бұл теорияға сәйкес ислам мұсылман жаугершілігінің нәтижесінде күштеп таралды. Аталған теория XIX ғасырдың соңына дейін жалғасын тапты. Кейіннен арабтанушы Т. Арнольдтың «Исламның таралуы» атты кітабының шығуымен байланысты бұл көзқарас өзгерді [8]. Екінші теория мұсылман-иммигранттарының жергілікті халықпен араласуы, некелесуі, сол елдімекенде тұрақтап қалуы арқасында ислам таралды дегенге саяды. Үшінші теорияға сәйкес исламдандыру – мұсылман мемлекетінің қол астындағы

адамдардың билікке, белгілі бір жеңілдіктерге қол жеткізу үшін ислам дінін қабылдауы арқылы жүзеге асты. Соңғы төртінші теория бойынша ислам әлеуметтік құтқарушы және қоғамдағы теңсіздікті жоюға бағытталған күш ретінде алға шығады. Бұл, әсіресе, Үндістандағы касталық жүйені жоюға, өзгертуге бағытталған үдерістерде және әлеуметтік теңдік орнату сияқты мәселелерде көрініс тапты [9].

Дегенмен, біздің ойымызша, бұл теориялар исламның көптеген елдерге таралуын жеткілікті деңгейде сипаттап бере алмайды. Мәселен, алғашқы «қылыш» теориясының негізсіздігін мұсылман билеушілерінің жаулап алған елдердегі діни сенімдерге төзімділік танытуы дәлел бола алады. Тарих барысында өзге діндегілерге зимми құқығының берілуі, олардың салық төлеп өз діндерін ұстануға еркін болуы осыған дәлел. Сонымен бірге, географиялық фактілерді ескерсек, аталған теориялардың исламдандыру үдерісін толық қамти алмайтынын көреміз.

Түрлі мәдениеттер мен халықтардың исламды қабылдауы – оның бай екенін және адамдарға әр түрлі идеялар бере алатындығын көрсетеді. Исламның таралуы уақыт, мекен және тарихи оқиғалармен тығыз байланысты деп айтуға болады. Мысалы, түрік ғалымы Әли Косенің пікірінше, тоғызыншы ғасырдағы андалусиялықтардың исламды қабылдауына әлеуметтік жағдайлар ықпал етсе, XIII ғасырда Анатолия халқының исламға келуіне суфизмнің үлесі зор [9, 4 б.]. Ал қазақ халқының исламдануына Қожа Ахмет Ясауидің суфизмі себеп болғаны белгілі.

Исламның таралу заңдылығын зерттегенде діни және рухани себептердің де болатынын ескерген жөн. Мәселен, жеке адамдар жаңа идея, философия, дін және жаңа технологияны кездестіргенде, өздерінің бұрынғы ескі ұстанымдарын ысырып тастап, жаңаны бірден қабылдамайды. Егер адамдарға жаңа ұнаса, олар оны өз білімдер қорына қосады. Кейіннен уақыт өте келе жаңа мен ескіні салыстырып таңдау жасайды. Бұған мысал ретінде Үнді жеріндегі Бенгалия аймағында исламның таралуы жөнінде зерттеу жүргізген Р. Итонның араласу, бірегейлену және алмастыру (inclusion, identification, displacement) теориясын атап кетуге болады.

Р. Итонның пікірінше, адамның табиғатына бір діннен келесі дінге немесе бір дүниетанымнан екінші дүниетанымға бірден ауысу жат. Яғни адам өзінің дүниетанымында бар құндылықтар,

белгілер мен символдарды өзге дүниетанымнан тапқан кезде өзгереді. Сол себепті Р. Итонның ойынша, исламдандыру үдерісі жоғарыда айтылған араласу, бірегейлену және алмастыру сияқты 3 кезеңнен тұрады. Мәселен, Бенгалия халқының космологиясына ислами түсініктердің біртіндеп енуі, кейіннен аталған түсініктерді халықтың өздеріне тән сияқты қабылдауы, соңында бұрынғы исламға дейінгі наным-сенімдердің ислами қағидалармен толықтай ауысуын айтуға болады [10].

Қазақ халқының ислам дінін қабылдауы барысында да бенгал халқы сияқты исламға дейінгі діни сенімі – тәңірлік дүниетанымның кейбір элементтері жаңа дүниетанымдық ұстанымдармен бірге араласты. Мәселен, исламның халық арасына тарауына байланысты бұрынғы әулие ұғымының мағынасы толығымен түсті. Бұл бағытта, әсіресе, қазақ даласына ислам дінінің сопылық ілімі түрінде енуі үлкен әсер етті. Сопылар ұстанымындағы дәруіштік, пәктікке ұмтылу, зікір салу, т.б. қазақтардың ежелгі нанымдарына ұқсас еді. Халық оларды әулие санап, пір тұтты. Баба түкті Шашты әзиз, Арыстан баб, Баб ата, Қожа Ахмет Иассауи, Бекет ата, Сопы Әзиз, Оқыш ата, т.б. әулиелер білімпаз діндарлығымен де, қарапайым ізгілігімен де халық жадында мәңгілік сақталған [11].

Жоғарыда айтылған исламдандыруға қатысты зерттеулерге сүйене отырып, исламдандыру күрделі әрі ұзақ әлеуметтік үдеріс екендігі және оның нәтижесінде қоғамда түрлі өзгерістер пайда болатыны жөнінде қорытынды жасауға болады. Бұл өзгерістер төмендегідей сипатқа ие:

- діни (өз дінінен бас тартып исламды діни-идеологиялық жүйе ретінде қабылдау);
- демографиялық (миграция, көшу, халықтардың араласуы);
- тіл негізінде болған өзгерістер (басқа тілді қабылдау немесе діни мазмұндағы араб, парсы немесе түрік тілдерінен келген сөздердің сөздік қорға қосылуы);
- саяси (мұсылмандық мемлекеттілік идеясын қабылдау, исламды тарату және ислам мемлекетін құру);
- мәдени (өзін мұсылмандық әлемнің бөлігі ретінде сезіну, мұсылман мәдениетін мойындау және қабылдау)[7, Б. 362].

Исламдандырудың «бастамашылары» тек араб жаулаушылары ғана емес, жаулап алынған жерлерге көшіп барған Аравия жарты аралының халқы және мұсылман өркениетінің мәдени құндылықтары болды. Сонымен бірге исламның таралуына экономикалық және әлеуметтік

факторлар ықпал етті. Дінді қабылдаған адам салықтан босатылып, оған теңдік берілген. Тарихи даму барысында көптеген халықтар ислам дінін ұстанды. Исламның жергілікті жағдайларға бейімделгені соншалық, жергілікті халық оны өзінің ұлттық діні ретінде қабылдады. Дегенмен, қазіргі кезеңдегі исламдандыру басқаша сипатта болып отырғаны да белгілі.

Дағуат – ислам дінінің негізі ретінде

Исламда дінге күштеп тартуға тыйым салынған. Бұған дәлел ретінде «Дінде зорлық жоқ» [12, 2:256] деген Құран аяттарын келтіруге болады. Сондықтан әрбір мұсылман исламды тарату үшін оның өзге діндерден артықшылығын көрсетуі тиіс. Және әрбір мұсылман дінге шақырғанда Құранның «Адамдарды Раббыңның жолында даналық және көркем үгіт арқылы шақыр. Әрі олармен көркем түрде күрес. Күдіксіз, Раббың Ол, тура жол тапқандарды да жақсы біледі» [12, 16-125] деген аятын басшылыққа алуы тиіс. Себебі ислам ғұламаларының пікірінше, әрбір мұсылман өз іс-әрекетімен және сөздерімен дінді насихаттайды. Яғни ислам дінінің таралуының себебі оның қарапайымдылығында және өзге дінді ұстанғандарға төзімділігінде болып отыр.

Исламда дінге шақыруға және оның негіздерін түсіндіруге бағытталған әрекет – «дағуат» деп аталады. «Дағуат» сөзі этимологиялық тұрғыдан алғанда шақыру, үндеу, ұран деген мағынаны білдіреді. Ислам дінін зерттеуші батыс ғалымы Пол Уокер өзінің «Құрани ілімдердегі дағуат» атты мақаласында «Дағуат – Алладан басқа тәңір жоқ, Мұхаммед оның елшісі екенін айғақтайтын, оған сенуге шақыратын ұстаным, әрекет. Дағуат исламды, ал ислам болса дағуатты білдіреді» деген анықтама береді [13].

«Дағуат» сөзі ислам дінінің негізі болып табылады. Бұл сөз Құранда, оның түсіндірмелерінде, ауызша және жазбаша классикалық мұсылман мәтіндерінде және қазіргі теологиялық мәтіндерде жиі кездеседі. Құранда «дағуат» сөзі үш негізгі мәнге ие: 1) Құдайға немесе пұтқа табыну; 2) сұрау, үндеу (Құдай, пұттар, адамдар); 3) дінге шақыру (ислам немесе өзге діндер) [14]. Дағуат сөзінің саяси, діни, құқықтық салаларға және жеке адамға қатысты түрлі мағынасы бар. Дегенмен дағуат сөзінің түп мағынасы шақыру екенін ұмытпаған жөн.

Ислам дінінің пайда болуының алғашқы кезеңдерінде дінді тарату ісі ұйымдасқан түрде болмаса да, әрбір мұсылманға Мұхаммед пайғамбар өсиетіне сәйкес дағуат жасау міндеттелген. Мұхаммед пайғамбар және оның

сахабалары ислам дінін тарату ісіне ерекше көңіл бөлген. «Ел-жұртты Аллаға оның хақ жолына шақыратын һәм (өзін әрі қоғамды түзеуге бағытталған) игілікті істер істейтін, әрі: «Мен шын мұсылманмын», – деп жар салған жаннан асқан сөзі жақсы кім бар?!» [12, 41-33] деген аяттар осыған дәлел. Дағуат мақсаты мұсылмандарды біріктіру және мұсылман емес-тер арасында исламды тарату болып табылады [15].

Әлем елдеріне дағуат сөзі христиандық түсінік аясындағы «миссия» немесе миссионерлік қызмет ұғымдарына жақын мағынада белгілі. Әйтсе де, ислам ғұламалары исламның миссионерлік қызметі жөнінде айтқанда дағуат ұғымын пайдалануды дұрыс деп есептейді. Себебі христиандықтағы миссионерлік қызмет отарлау мен экспансияның құралы ретінде мұсылман елдері үшін негативті сипатта көрініс алды.

Дегенмен біз, ислам – миссионерлік дін деген тұжырыммен келісуге болады деген ойдамыз. Өйткені 1873 жылы Вестминстер аббатығында оқыған дәрісінде М. Мюллер, дінді тарату ісін қасиетті борыш деңгейіне көтеретін, дінсіздерді жалғыз ақиқат – Құдайға әкелуді мақсат тұтатын діни сенімдерді миссионерлік дінге жатқызған. М. Мюллер миссионерлік және миссионерлік емес діндерді бөліп көрсетіп, буддизм, христиандық және исламды миссионерлік діндер қатарына жатқызған [16]. Әрине, ислам мен христиандықтағы дін таратудың өзіндік ерекшеліктері бар екендігі белгілі. Мәселен, «миссия» сөзі этимологиялық тұрғыда «жіберу, жолдау» болса, ислам дініндегі «дағуат» ұғымы «шақыру» дегенді білдіреді. Христиан дініндегі миссионер құтқарушыға келген ізгі хабарды адамдарға жеткізуші және Жаратушыдан келген ізгі хабарды (евангелие) таратушы болып табылады. Ал исламды уағыздаушы адам болса, «Алладан басқа тәңір жоқ», яғни бір құдайға табынуға шақырады. Ислам миссионері (егер солай айтуға болатын болса, себебі, исламда дағуатқа шақырушы дағии, көпше түрде дұғат деп аталады) адамзат жаратылғалы бергі жалғыз ақиқат – Аллаға қайта оралуға үндейді. Дағуат пен миссия арасындағы негізгі айырмашылық жөнінде батыс ғалымы Д. Керр былай дейді: «Миссия орталықтан (Құдай, ақиқат) жан-жаққа (адамдарға) бағытталса, дағуат шеттен (адамдардан) орталыққа (Құдайға, ақиқатқа) қарай бағытталған» [17].

Сонымен бірге, біз христиандықтағы миссионерлік қызмет пайда болған уақытынан

бастап миссияға жіберуші ұйым және миссияны орындаушы сияқты белгілері бар институтталған жүйелі құрылым болғанын білеміз. Ал, ислам дініндегі «миссионерлік қызмет» болса, кейбір зерттеушілердің пікірінше XIX ғасырдағы христиандық миссиялар қызметінің белсенді болуының ықпалымен жүйеленді [8, 10-11 бб.]. Дағуаттың жүйеленуі XX ғасырда ислами миссионерлік қоғамдардың пайда болуы және олардың арнайы семинарлар мен уағыз жүргізу, діни әдебиет тарату, интернет желілері арқылы уағыз-насихат жүргізу сияқты әдіс-тәсілдері арқылы көрініс тауып жатыр.

Қорытынды

Егер, біз исламдық діни сенімнің қалыптасу дәуірін қарастырсақ, жалпы адамзаттық құндылықтардың ұлттық немесе таптық құндылықтардан да маңызды мәдени мінез-құлықтың жаңа стилі қалыптасқанын, ал мәдениеттің дамуына этикалық ұғымдарды руханилық және жалпы адамдық мәнге ауыстырылған «канонизация» мен «авторитаризм» арқылы гуманистік бағдар берілгенін байқаймыз. Сөйте тұра, исламның әр түрлі этностардың өзіндік ерекшеліктерін немесе «мәдени таңбасын» сақтауға бөгет болмағанын көреміз. Мұсылман мемлекеті болып сана-

латын елдерде иудейлік және христиандық қауымдардың әлі күнге дейін сақталуы исламның күшпен таралмағанының дәлелі деп айтуға толық негіз бар. Ислам әлемге түрлі сенімді және көзқарасты ұстанатын халықтар мен адамдар арасындағы татулық, достастық келісімі туралы ілімді, адамның дінді таңдау құқығы туралы ілімді, барлық адамдар мен халықтардың теңдігі мен бауырластығы туралы ілімді алып келді.

Ислам дініндегі адамның негізгі құқықтары мен еркіндігі қасиетті Құранда Құдайдың өзі бекіткен. Ислам ілімімен таныс емес адамдарға таң қаларлық болып көрінсе де, ар-ождан және діни сенім бостандығы Құранда заңдастырылған. «Ей Пайғамбар тыңда, ақиқат Алладан келіп тұр: кім қаласа сол сенеді, кім қаламайды, сол сенбейді» [12, 18:29]. Егер осы сөздерді талдасақ, онда мәңгі өмірге деген діни жолды, діни сенім бостандығына деген құқықты көреміз. Осылайша ар-ождан және діни сенім бостандығына деген құқық ислам діні үшін қажетті шарт пен исламды насихаттаудың құралы болып табылады. Сондықтан, адамдардың ешбірі басқа адамдарды діни сенімдері үшін айыптауға құқығы жоқ. Ислам дінінің өзіне тән белгісі, жеке тіршілік етудің құндылықтарын дәріптеу, эсхатологиялық құтқарылу үшін адам өмірінің мәнділігін анықтау – ислам өркениетінің өзіндік мақсаты болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050. 02.04.2015 // <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050> Сайтқа кіру уақыты: 27.09.2016 ж.
- 2 Бағашар Қ. Ислам дініндегі әйелдің орны // <http://www.islam-orkeniet.kz/> Сайтқа кіру уақыты: 01.07.2016 ж.
- 3 Али-заде А. Исламский энциклопедический словарь // Серия золотой фонд исламской мысли. – Издательство Ансар, 2007.
- 4 Миссионерский противомусульманский сборник // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890–1907.
- 5 Мюллер М. Введение в науку о религии // Классики мирового религиоведения // www.gumer.info/bogoslov_Buks/Relig/klass/01.php Сайтқа кіру уақыты: 24.09.2016 ж.
- 6 Русско-английский словарь религиозной лексики // http://religion_ru_en.enacademic.com/ Сайтқа кіру уақыты: 27.07.2016 ж.
- 7 Садыхова А.А. Основные концепции и подходы к пониманию исламизации и реисламизации в зарубежной науке (обзор Интернет-ресурсов) // Личность. Культура. Общество. – 2009. – Т. XI. Вып. 3. – No 50. – С. 362-369.
- 8 The Preaching of Islam A History of the Propagation of the Muslim Faith T.W. Arnold MA. C.I.F Professor of Arabic, University of London, University College Second Edition Revised and Enlarged London Constable & Company Ltd. 1913
- 9 Ali Köse The assessment various factors in the spread of islam during the medieval period // Islam arařtırmaları dergisi, Sayı 1, 1997. – Б. 65-89
- 10 Eaton, Richard M. *The Rise of Islam and the Bengal Frontier, 1204-1760*. Berkeley: University of California Press, c1993. <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft067n99v9/>
- 11 Затов Қ., Ғабитов Т., Сатершинов Б., Бағашаров Қ., Өмірбекова Ә. Қазақстанның рухани мәдениеті. Толеранттылық. Энциклопедия. – Алматы, 2014
- 12 Құран-Кәрім қазақша түсіндірмелі аударма. – Алматы, 2015
- 13 Paul Walker, «da 'wah: Quranic Concept,» in *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World, I* (Oxford: Oxford University Press, 1995), 343.

- 14 T. Janson Your Cradle is Green: The Islamic Foundation and the Call to Islam in Children's Literature. – Lund: Lund University. 2003. – Б. 59–61.
- 15 Raciun, Egdunas The multiple nature of the Islamic Dawa. – Helsinki 2004. – Б. 31
- 16 Prof. Arvind Sharma Problematizing Religious Freedom. – 2011 г. // <http://www.springer.com/series/6958> Сайтқа кіру уақыты: 10.01.2015ж.
- 17 David Kerr, «Islamic da'wa and Christian Mission: Towards a comparative Analysis in International Review of Mission. 2000

References

- 1 The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050. 02.04.2015 // <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050> Сайтқа кіру уақыты: 27.09.2016 ж.
- 2 Barashar Қ. Islam dinindegi әjeldiң ornı // <http://www.islam-orkeniet.kz/> Сайтқа кіру уақыты: 01.07.2016ж.
- 3 Ali-zade A. Islamskij jenciklopedičeskij slovar' // Serija zolotoj fond islamskoj mysli. Izdatel'stvo Ansar, 2007.
- 4 Missionerskij protivomusul'manskij sbornik // Jenciklopedičeskij slovar' Brokgauza i Efrona: v 86 t. (82 t. i 4 dop.). – SPb., 1890–1907.
- 5 Mjuller M. Vvedenie v nauku o religii/ Klassiki mirovogo religiovedenija// www.gumer.info/bogoslov_Buks/Relig/klass/01.php Сайтқа кіру уақыты: 24.09.2016 ж.
- 6 Russko-anglijskij slovar' religioznoj leksiki// http://religion_ru_en.enacademic.com/ Сайтқа кіру уақыты: 27.07.2016 ж.
- 7 Sadyhova A. A. Osnovnye koncepcii i podhody k ponimaniju islamizacii i reislamizacii v zarubezhnoj nauke (obzor Internet-resursov) // Lichnost'. Kul'tura. Obshhestvo. – 2009. – T. III. Vyp. 3. – No 50. – S. 362 – 369
- 8 The Preaching of Islam A History of the Propagation of the Muslim Faith T.W. Arnold MA. C.I.F Professor of Arabic, University of London, University College Second Edition Revised and Enlarged London Constable & Company Ltd. 1913
- 9 Ali Köse The assessment various factors in the spread of islam during the medieval period // Islam arařtırmaları dergisi, Sayı 1, 1997. – B. 65-89
- 10 Eaton, Richard M. The Rise of Islam and the Bengal Frontier, 1204-1760. Berkeley: University of California Press, c1993. <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft067n99v9/>
- 11 Zaton Қ., Fabitov Т., Satershinov В., Barasharov Қ., Әmirbekova Ә. Қазақстанның рухани мәдениеті. Тolerantтылық. Jenciklopedija. – А., 2014
- 12 Құран-Кәрім қазақша тьсindirmeli audarma. – А., 2015
- 13 Paul Walker, «da'wah: Quranic Concept,» in The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World, I (Oxford: Oxford University Press, 1995), 343.
- 14 T. Janson Your Cradle is Green: The Islamic Foundation and the Call to Islam in Children's Literature. – Lund: Lund University. 2003. – Б. 59–61.
- 15 Raciun, Egdunas The multiple nature of the Islamic Dawa. – Helsinki 2004. – Б. 31
- 16 Prof. Arvind Sharma Problematizing Religious Freedom. – 2011 г. // <http://www.springer.com/series/6958> Сайтқа кіру уақыты: 10.01.2015ж.
- 17 David Kerr, «Islamic da'wa and Christian Mission: Towards a comparative Analysis in International Review of Mission. 2000